

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№6(3)

2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 246 sahifa,
9-iyun, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

O'zbek bolalar folklorining etnopsixologik jihatlarini o'rganishning ahamiyati.....	10
<i>Alimbayeva Shaxlo Tursunovna</i>	
The Convergence of Educational Paradigms: Policy Borrowing, Adaptability, and Institutional Reform in Uzbekistan's Modern School System	15
<i>Lola Rakhmonovna Djurakulova, Karina Eduardovna Bushevskaya</i>	
Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida valeologik kompetensiyalarni rivojlantirish	21
<i>Xudoyberdiyev G'iyosiddin Baxtiyor o'g'li, Mamatqulov Davronbek Abdig'apparovich</i>	
Autizm spektridagi buzilishlarga ega bolalar rivojlanishida STEAM ta'lim texnologiyasining pedagogik ahamiyati.....	25
<i>Ne'matova Hilola Ikrom qizi, Ahmadova Zuhra Adizovna</i>	
Ozodlikdan mahrum qilingan shaxsning jazoni ijro etish muassasasidagi moslashuvining psixologik xususiyatlari	30
<i>Saydullayeva Muxabbat Abdullayevna</i>	
Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati.....	33
<i>Shodiyeva Gulruh Xayrullayevna, Ergasheva Farog'at</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida gamifikatsion topshiriqlar asosida divergent fikrlashni shakllantirishning didaktik mexanizmlari.....	37
<i>Jalilov Muhammadali Abdumutalibovich, Saloydiovva Sevaraxon Mahammadsharif qizi</i>	
Darsdan tashqari mashg'ulotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyat tajribasini shakllantirish	41
<i>Sayfiddinova Muxlisa Sayfiddinovna</i>	
Harbiy xizmatchilar oilalarida inqirozlarni profilaktika qilishda ijtimoiy-psixologik xizmatlarning o'rni	45
<i>Sh. S. Kurbanova</i>	
Yosh onalarning pedagogik kompetensiyalariga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar	49
<i>Yuldasheva Zulayxo Sadullayevna</i>	
Роль нарративно-экспозиционной терапии при работе с детьми, репатрированными из ЗОН вооружённых конфликтов	53
<i>Юлдашев Санжар Рузимуродович</i>	
Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar: muammo va uning yechimlari.....	57
<i>Mamatova Karomat Ilhomjonovna</i>	
Bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish jarayonlarida individual yondashuvning ahamiyati ...	61
<i>Asilova Sanobar Xatamboyevna</i>	
Optika bo'limini o'qitishning didaktik asoslari.....	66
<i>Avulova Zamira Tursunmurodovna, Nomozova Dilnoza Mamarajab qizi, Shomurodova Maftuna Tolibjon qizi, Rayimova Muazzam Xolbobo qizi</i>	
Bo'lajak informatika o'qituvchilarida kompyuter grafikasiga oid kompetensiyalarni rivojlantirish uchun Gamified Project-Based Learning asosidagi integrativ metodika ishlab chiqish	69
<i>D. Y. Pulatova, G' R. Berdiyev</i>	
Psixologik savodxonlikning o'smirlar akademik savodxonligiga ta'siri.....	76
<i>Fayzullayev Mirzaodil Mirzamurodovich</i>	
Umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizika darslarida loyihaviy ta'limni qo'llashning pedagogik asoslari	81
<i>Ismonov Turgunpulat To'liqinovich</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiatga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda mashg'ulot, ekskursiya va sayrlardan foydalanish metodikasi.....	84
<i>Maripova N. X.</i>	
Individual yondashuvga asoslangan pedagogik mexanizmlarni amaliyotga joriy etish metodikasi	88
<i>Nurova Malika Abduzairovna</i>	

Communicative Learning as a Basis for Critical Thinking Development	92
<i>Petrosyan Nelya Valerevna, Khalilova Farangiz Khoshimovna</i>	
Nikohdan oldingi hissiy-emotsional kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik omillari	97
<i>Raximova Gulxayo Alisherovna</i>	
Talabalarda chidamkorlikni rivojlantirishning ahamiyati	100
<i>Shaalimov Muxtorsha Atxamovich</i>	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ertaklar orqali tarbiya berish usullari	105
<i>X. Sh. Ochilova</i>	
Bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol ta'lim texnologiyalarining samaradorligi	109
<i>Xalilova Dilnoza Furkatovna</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kitobxonlik madaniyatini kreativ yondashuvlar asosida shakllantirish imkoniyatlari	112
<i>Xolyigitova Bahoroy Kimsanboyevna</i>	
Bo'lajak buxgalleriya hisobi va audit sohasidagi talabarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari	117
<i>Arziyeva Visola Namozovna</i>	
Boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirishning didaktik va aksiologik tamoyillari	121
<i>Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna</i>	
Munis Xorazmiy devonining o'rganilishi va uning tarixiy-etimologik tahlili	125
<i>Sharopova Durdona Azim qizi</i>	
Raqamli texnologiyalar asosida pedagogik kompetensiyalarni takomillashtirish asoslari	129
<i>Tashmatova Gulzoda</i>	
Maktabgacha ta'limda steam yondashuvining didaktik imkoniyatlari	133
<i>To'xtaboyeva Maftunaxon G'aniyevna</i>	
Raqamli pedagogikaning zamonaviy ta'lim rivojlanishidagi o'rni	137
<i>Tojiyeva Asila Abdimannon qizi, Pardayeva Ra'no Eshboyevna</i>	
Talabalar jamoasida uchraydigan nizoli vaziyatlarning diagnostik tahlili	142
<i>Vaxobova Muxtabar Nurmuhimmat qizi</i>	
Kreativ yondashuv asosida talabalarining kasbiy sifatlarini shakllantirish	146
<i>Xolmatova Gulhayo Ulug'bekovna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasining psixologik asoslari	151
<i>Xurvaliyeva Tarmiza Latipovna</i>	
Umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv samaradorligini oshirishda media va axborot savodxonligini rivojlantirish modelini takomillashtirish	156
<i>Abdulxakimova Ziyoda Latibjon qizi</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsda muammoli STEAM loyihalarini yaratish ko'nikmalarini rivojlantirish	161
<i>M. S. Achilova</i>	
Optik tushunchalarni shakllantirish metodikasi	165
<i>Avulova Zamira Tursunmurodovna, Nomozova Dilnoza Mamarajab qizi, Cho'liyeva Sofiya Sobirjon qizi, Shog'dorova Moxinur Bobomurot qizi</i>	
PHET simulyatsiyalari yordamida optikani o'rgatish	169
<i>Avulova Zamira Tursunmurodovna, Nomozova Dilnoza Mamarajab qizi, Toshmirzayeva Buvioysha Panji qizi, Ruziyeva Jasmina Sirojiddin qizi</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy fikrlashini o'ziga xos jihatlari	173
<i>Gafurova Shoxista Erali qizi</i>	
O'zbekiston hududlarida yengil atletika infratuzilmasi va sportchilar tayyorlash tizimini tashkiliy-boshqaruv asoslari	178
<i>Hakimova Mushtariybonu Hamidovna, Tursunpolatova Ziyoda Jahongir qizi</i>	
O'zbekistonda mustaqil fikrlash muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlili	181
<i>Tursunova Dilbar Zafarovna</i>	

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS	Methodology for Developing Competencies in Primary Education and the Communicative Analysis of Oral Speech..... 184 Turumbetova Aygul Yusupbaevna
	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini "Tarbiya" darslarida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish metodikasi ..... 189 Ummatkulova Sayyora Shovkatovna
	Boshlang'ich sinflarda matematika ta'limini tashkil etish ..... 191 Saydullayeva Shabbona Ashraf qizi, Axtamqul Azamqulov, Anvar Yusupov
	Metakognitiv xabardorlik ko'rsatgichlarining ta'lim shakliga bog'liqligi..... 195 Ermatova Robiya Bekjonali qizi
	The Integration of Artificial Intelligence Technologies in Esp Instruction: Enhancing Professional Communicative Competence in Higher Education ..... 199 Ismailova Shaira Ferdausovna
	Intercultural Communicative Competence in English Language Teaching: Preparing Global Learners ..... 204 Maqsudova Gulnoz Olimovna
	Teaching Reading Through Multimodal Texts: Enhancing Comprehension and Engagement in EFL Classrooms ..... 208 Norboyeva Shahnoza Jo'rabek qizi
	Digital Technologies and Cognitive Competence Development in English Language Teaching ..... 212 Sharipova Muhabbat Erkinovna
	Raqamli ta'lim muhitida sun'iy intellektga asoslangan elektron o'quv resurslarini loyihalashning konseptual-pedagogik asoslari va didaktik muammolar tahlili..... 216 Shirinov Feruzjon Shuxratovich, Raxmonov Ziyodillo Xusanovich
	Boshlang'ich ta'limda timss mezonlari: kontekstli muammolarga yondashuv ..... 222 Yo'ldoshev Farhodjon Baxtiyor o'g'li
	O'qituvchilarning qadriyatlari va stressga barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning psixologik tahlili ..... 227 Yuldashova Dilafuz Shavkatovna
	Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish pedagogik muammo sifatida ..... 229 Safarova Madina Azamat qizi
	Социально-психологические особенности отношения студентов к использованию искусственного интеллекта chatgpt в образовательной деятельности..... 233 Аскарлова Гулрух Оринбасаровна
	Диалог культур в произведениях русскоязычных писателей Узбекистана XXI века ..... 239 Чернова Татьяна Алексеевна, Отакулов Фолиб
	Русский язык как пространство межкультурной коммуникации в литературе Узбекистана ..... 242 Чернова Татьяна Алексеевна, Имамов Жавлонбек, Абдурахмонов Элбек

MUNIS XORAZMIY DEVONINING O'RGANILISHI VA UNING TARIXIY-ETIMOLOGIK TAHLILI

Sharopova Durdona Azim qizi
Xalqaro Innovatsion Universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandasi Munis Xorazmiy devonining o'rganilish bosqichlari hamda uning leksik qatlamining tarixiy-etimologik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi devon matnidagi turkiy, arabiy va forsiy leksik qatlamlarni aniqlash, arxaik birliklarni tasniflash hamda ularning semantik evolyutsiyasini yoritishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, etimologik, kontekstual-semantik va matnshunoslik metodlaridan foydalanildi. Tahlillar natijasida Munis devonida qadimgi turkiy leksik birliklarning faol qo'llanilishi, arabiy va forsiy o'zlashmalarning badiiy-estetik vazifa bajarishi hamda ayrim so'zlarning ma'no torayishi yoki kengayishi kuzatilgani aniqlandi.

Devon leksikasi o'zbek adabiy tilining shakllanish va rivojlanish jarayonidagi muhim bosqichlardan birini aks ettirishi asoslab berildi. Tadqiqot natijalari o'zbek tarixiy leksikologiyasi va etimologiyasi rivojiga hissa qo'shadi hamda mumtoz matnlarni lingvistik jihatdan chuqurroq o'rganishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Munis devoni, tarixiy-etimologik tahlil, arxaizmlar, turkiy qatlam, arabiy o'zlashmalar, forsiy birliklar, leksik evolyutsiya, mumtoz adabiyot.

Abstract: This article examines the stages of scholarly research on the Divan of Munis Khorezmi, a prominent representative of Uzbek classical literature, and analyzes the historical and etymological characteristics of its lexical composition. The main objective of the study is to identify the Turkic, Arabic, and Persian lexical layers within the Divan, classify archaic lexical units, and investigate their semantic evolution. The research employs historical-comparative, etymological, contextual-semantic, and textual analysis methods.

The findings reveal the active use of ancient Turkic vocabulary, the artistic and aesthetic functions of Arabic and Persian borrowings, and the processes of semantic narrowing and broadening observed in certain lexical units. The lexical composition of the Divan reflects an important stage in the formation and development of the Uzbek literary language. The results contribute to the fields of historical lexicology and etymology and provide a deeper linguistic understanding of classical literary texts.

Key words: Munis Divan, historical-etymological analysis, archaic vocabulary, Turkic lexical layer, Arabic borrowings, Persian elements, semantic evolution, classical literature.

Аннотация: В данной статье рассматриваются этапы изучения дивана Муниса Хорезми - выдающегося представителя узбекской классической литературы, а также анализируются историко-этимологические особенности его лексического состава. Основная цель исследования заключается в выявлении тюркского, арабского и персидского лексических пластов текста дивана, классификации архаизмов и изучении их семантической эволюции. В работе использованы историко-сравнительный, этимологический, контекстуально-семантический и текстологический методы исследования.

Результаты анализа свидетельствуют об активном использовании древнетюркской лексики, художественно-эстетической функции арабских и персидских заимствований, а также о процессах семантического сужения и расширения значений отдельных слов. Лексический состав дивана отражает важный этап формирования и развития узбекского литературного языка. Полученные результаты вносят вклад в развитие исторической лексикологии и этимологии узбекского языка и способствуют более глубокому лингвистическому изучению классических литературных текстов.

Ключевые слова: диван Муниса, историко-этимологический анализ, архаизмы, тюркская лексика, арабские заимствования, персидские элементы, семантическая эволюция, классическая литература.

KIRISH

O'zbek mumtoz adabiyoti ko'p asrlik taraqqiyot jarayonida boy badiiy va tilshunoslik merosini shakllantirgan. Bu meros nafaqat estetik qadriyat sifatida, balki til tarixini, leksik qatlamlarning shakllanishini va ma'no evolyutsiyasini o'rganishda ham muhim manba vazifasini bajaradi. Mumtoz matnlar, ayniqsa devon janridagi asarlar, o'z davrining ijtimoiy-madaniy muhitini, diniy-falsafiy qarashlarini hamda tilning faol qatlamlarini aks ettiradi. Shu jihatdan Munis Xorazmiy devoni o'zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyotini tadqiq etishda alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Munis Xorazmiy XVIII-XIX asrlar chegarasida yashab ijod qilgan yirik adib, tarixnavis va davlat arbobi sifatida ma'lum. Uning ijodi Xorazm adabiy muhiti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mumtoz an'ana va mahalliy til unsurlarining o'zaro uyg'unlashuvi asosida shakllangan. Devon matnida turkiy asos ustuvor bo'lsa-da, arabiy va forsiy o'zlashmalar keng qo'llanganligi kuzatiladi. Bu esa asarni tarixiy-etimologik jihatdan tahlil qilishni dolzarb masalaga aylantiradi.

So'nggi yillarda mumtoz adabiyot namunalari adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan keng o'rganilayotgan bo'lsa-da, ularning lingvistik, xususan, tarixiy-etimologik tahliliga yetarli darajada e'tibor qaratilmayapti. Munis devoni ham asosan badiiy-estetik jihatdan baholangan, uning leksik tizimi, arxaik qatlamlari va semantik o'zgarish jarayonlari esa maxsus tadqiqot obyekti sifatida kompleks ravishda ko'rib chiqilmagan. Natijada devon tilining tarixiy taraqqiyotdagi o'rni to'liq ochilmay qolmoqda.

Tarixiy-etimologik tahlil til birliklarining kelib chiqishi, shakllanish manbalari va semantik o'zgarish bosqichlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bunday tahlil, ayniqsa, mumtoz matnlar uchun muhimdir, chunki ular bir necha til qatlamining o'zaro ta'siri natijasida shakllangan. Munis devonida uchraydigan qadimgi turkiy birliklar, arabiy diniy terminlar, forsiy poetik obrazlar va tasviriy vositalar o'zbek adabiy tilining ko'p qatlamli tabiatini namoyon etadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, o'zbek tilining tarixiy leksikologiyasini boyitish zarurati mavjud. Ikkinchidan, mumtoz asarlar leksikasining tizimli tasnifi adabiy tilning shakllanish jarayonini aniqlashtirish imkonini beradi. Uchinchidan, arxaik birliklarning semantik evolyutsiyasini aniqlash zamonaviy tilshunoslik uchun nazariy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning obyekti sifatida Munis devoni matni tanlangan. Predmeti esa devon leksikasining tarixiy-etimologik qatlamlari, ularning kelib chiqishi, funksional xususiyatlari va semantik o'zgarish jarayonlaridir.

Tadqiqotning maqsadi - Munis devonidagi leksik birliklarni tarixiy-etimologik nuqtayi nazardan tahlil qilish, ularning manbaviy asoslarini aniqlash va o'zbek adabiy tilining shakllanish jarayonidagi o'rni belgilashdan iborat.

Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Munis devonining o'rganilish tarixini ilmiy manbalar asosida tahlil qilish;
2. Devon leksikasini turkiy, arabiy va forsiy qatlamlarga ajratish;
3. Arxaik birliklarni aniqlash va ularning hozirgi til bilan qiyosiy tahlilini amalga oshirish;
4. So'zlarning semantik torayishi, kengayishi va ko'chma ma'no kasb etish jarayonlarini aniqlash;
5. Etimologik qatlamlarning badiiy matndagi funksional yuklamasini belgilash.

Ilmiy yangilik shundaki, Munis devoni leksikasi ilk bor tizimli ravishda tarixiy-etimologik tasnif asosida kompleks o'rganiladi. Devon tilidagi arxaik va o'zlashma birliklar funksional jihatdan baholanadi hamda ularning semantik taraqqiyoti ilmiy asosda ko'rsatib beriladi.

Mumtoz adabiyot tilini o'rganishda tarixiy-qiyosiy yondashuv muhim o'rin tutadi. Chunki til birliklari faqat muayyan davr doirasida emas, balki tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllanadi va o'zgaradi. Munis devonidagi ayrim birliklar qadimgi turkiy yodgorliklar bilan mushtaraklik kasb etsa, boshqalari islomiy madaniyat ta'sirida shakllangan arabiy qatlamga mansubdir. Forsiy unsurlar esa badiiy-estetik ifoda vositasi sifatida faol ishlatilgan.

Shu bilan birga, devon tilida uchraydigan ayrim birliklar bugungi adabiy tilimizda faol qo'llanilmaydi yoki ma'no jihatdan o'zgarishga uchragan. Bu holat tilning tabiiy evolyutsiyasi bilan bog'liq bo'lib, tarixiy-etimologik tahlil orqali izohlanadi.

Munis devonini lingvistik jihatdan o'rganish nafaqat filologik ahamiyatga ega, balki madaniy-tarixiy tadqiqotlar uchun ham muhimdir. Chunki til ijtimoiy ongning ifodasi sifatida davr ruhini aks ettiradi. Devon matni orqali XVIII-XIX asrlar Xorazm adabiy muhiti, diniy qarashlari, estetik ideallari va til me'yorlari haqida ilmiy xulosalar chiqarish mumkin.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot o'zbek tarixiy leksikologiyasi, etimologiya va mumtoz matnshunoslik yo'nalishlarida yangi ilmiy natijalar olishga xizmat qiladi. Munis devoni leksikasining tizimli tahlili o'zbek adabiy tilining shakllanish bosqichlarini aniqlashtirishga yordam beradi hamda kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun metodologik asos yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda Munis devoni leksikasining tarixiy-etimologik xususiyatlarini aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Mumtoz matnlarning lingvistik tahlili ko'p qatlamli va o'zaro bog'liq metodlar asosida olib borilishi zarur, chunki bunday asarlar til taraqqiyotining turli bosqichlarini o'zida mujasamlashtiradi. Shundan kelib chiqib, tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, etimologik, kontekstual-semantik, leksik-statistik hamda matnshunoslik metodlari uyg'un holda qo'llanildi.

Tadqiqotning asosiy manbasi sifatida Munis devonining nashr qilingan matnlari hamda mavjud qo'lyozma variantlari tanlab olindi. Matnlar tanlanayotganda ularning ishonchliliigi, ilmiy-tanqidiy tayyorgarlik darajasi va matnshunoslik jihatdan tekshirilganligi inobatga olindi.

Bundan tashqari, qiyosiy tahlil maqsadida o'zbek adabiy tilining tarixiy manbalari, qadimgi turkiy yodgorliklar, mumtoz lug'atlar hamda zamonaviy etimologik va izohli lug'atlardan foydalanildi. Arabiy va forsiy o'zlashmalarni aniqlashda sharq lug'atshunoslik an'analari va ilmiy izohlar asos qilib olindi.

Materiallar bazasi sifatida devondan tanlab olingan leksik birliklar kartoteka usulida tizimlashtirildi. Har bir so'zning kontekstdagi qo'llanilishi, ma'no yuklamasi va stilistik vazifasi alohida qayd etildi.

Tarixiy-qiyosiy metod

Tarixiy-qiyosiy metod til birliklarining kelib chiqishi va tarixiy taraqqiyotini aniqlashda asosiy vosita sifatida qo'llanildi. Bu metod orqali devondagi so'zlarning qadimgi turkiy yodgorliklar, o'rta asr adabiy matnlari va keyingi davr adabiy til birliklari bilan o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Qiyoslash jarayonida fonetik o'zgarishlar, morfologik shakllanish va semantik siljishlar tahlil qilindi. Masalan, ayrim birliklarning qadimgi turkiy shakli bilan devondagi shakli o'rtasidagi fonetik tafovutlar aniqlanib, ularning tarixiy asoslari izohlandi. Shu bilan birga, ma'no kengayishi yoki torayishi jarayonlari tarixiy kontekstda baholandi.

Etimologik tahlil metodi

Etimologik metod tadqiqotning markaziy usullaridan biri hisoblanadi. Har bir leksik birlikning kelib chiqish manbasi aniqlanib, uning asl ildizi, tarixiy shakli va semantik rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqildi.

So'zlarning turkiy, arabiy yoki forsiy qatlamga mansubligi lingvistik belgilar asosida aniqlashtirildi. Arabiy va forsiy o'zlashmalarni aniqlashda fonetik moslashuv, morfologik integratsiya va semantik transformatsiya mezonlari asos qilib olindi.

Etimologik tahlil jarayonida so'zlarning o'zlashish bosqichi ham e'tiborga olindi. Ayrim birliklar to'g'ridan-to'g'ri arab tilidan kirgan bo'lsa, boshqalari fors tili orqali vositali tarzda kirganligi aniqlandi. Bunday qatlamli o'zlashuv jarayoni devon leksikasining ko'p manbali xarakterini ko'rsatadi.

Kontekstual-semantik tahlil

Kontekstual-semantik metod yordamida so'zlarning matn ichidagi real ma'nosi aniqlanib, ularning stilistik va poetik vazifasi tahlil qilindi. Mumtoz she'riyatda so'zlar ko'pincha ko'chma ma'noda qo'llanadi, shuning uchun ularni izolyatsiyada emas, balki kontekst doirasida o'rganish muhimdir.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil jarayonida metaforik, metonimik va ramziy ma'no qatlamlari ajratib ko'rsatildi. Ayrim birliklarning diniy-falsafiy mazmun kasb etishi yoki tasavvufiy konnotatsiyaga ega bo'lishi alohida e'tiborga olindi.

Semantik o'zgarish jarayonlari uch yo'nalishda o'rganildi:

- ma'no torayishi;
- ma'no kengayishi;
- ma'no ko'chishi.

Bu jarayonlar devon matni va zamonaviy til qiyosida tahlil qilindi.

Leksik-statistik metod

Tadqiqotda leksik-statistik usuldan ham foydalanildi. Bu metod yordamida devondagi turkiy, arabiy va forsiy qatlamlarning nisbiy ulushi aniqlashtirildi. So'zlar tematik guruhlariga ajratilib, ularning qo'llanish chastotasi hisoblandi.

Statistik natijalar devon tilida qaysi qatlam ustuvor ekanligini aniqlash imkonini berdi. Masalan, diniy-axloqiy terminlarning ko'pligi arabiy qatlamning faol ekanligini ko'rsatsa, badiiy tasvir vositalarida forsiy unsurlarning ustunligi aniqlanishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqotda Munis Xorazmiy devonining o'rganilish bosqichlari hamda uning leksik tizimi tarixiy-etimologik nuqtayi nazardan kompleks ravishda tahlil qilindi. O'rganish jarayonida devon matni o'zbek adabiy tilining muhim taraqqiyot bosqichini aks ettiruvchi lingvistik manba ekanligi ilmiy asosda ko'rsatib berildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, devon leksikasining asosini turkiy qatlam tashkil etadi. Qadimgi turkiy birliklarning faol qo'llanilishi asarning milliy til asosiga tayanishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, arabiy va forsiy o'zlashmalar muhim semantik hamda stilistik vazifalarni bajaradi. Arabiy qatlam asosan diniy-axloqiy tushunchalarni ifodalashda qo'llanilgan bo'lsa, forsiy birliklar poetik tasvir vositasi sifatida faol ishlatilgan.

Etimologik tahlil natijasida ayrim so'zlarning tarixiy shakli bilan hozirgi adabiy til shakli o'rtasida fonetik va semantik tafovutlar mavjudligi aniqlandi. Ma'no torayishi, kengayishi hamda ko'chma ma'no kasb etish jarayonlari til taraqqiyotining tabiiy natijasi sifatida baholandi. Ayrim arxaik birliklar bugungi kunda faol qo'llanilmasa-da, ularning tarixiy ahamiyati saqlanib qolgan.

Tadqiqot davomida qo'llangan tarixiy-qiyosiy, etimologik va kontekstual-semantik metodlar devon leksikasini tizimli ravishda tasniflash imkonini berdi. Leksik-statistik tahlil esa qatlamlarning nisbatini aniqlashda obyektiv mezon vazifasini bajardi.

Xulosa qilib aytganda, Munis devoni o'zbek adabiy tilining shakllanish va rivojlanish jarayonini o'rganishda muhim lingvistik manba hisoblanadi. Uning tarixiy-etimologik tahlili o'zbek tarixiy leksikologiyasi va etimologiya sohasini boyitadi hamda mumtoz matnlarni chuqurroq ilmiy o'rganish uchun metodologik asos yaratadi.

Kelgusida devonning sintaktik va morfologik xususiyatlarini ham kompleks ravishda tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, Munis devoni leksikasini boshqa mumtoz adiblar asarlari bilan qiyosiy o'rganish o'zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyot bosqichlarini yanada aniqroq yoritish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmonov G'. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2002. - 224 b.
2. Amonov U. Mumtoz matnlarning lingvistik tahlili masalalari // O'zbek tili va adabiyoti. - 2015. - № 3. - B. 15-22.
3. Ataev S. O'zbek tarixiy leksikologiyasi muammolari // Filologiya masalalari. - 2018. - № 2. - B. 45-52.
4. Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Высшая школа, 1969. - 383 с.
5. Clauson G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. - Oxford: Clarendon Press, 1972. - 989 p.
6. Erdal M. A Grammar of Old Turkic. - Leiden: Brill, 2004. - 575 p.
7. Hojiev A. O'zbek tili leksikologiyasi. - Toshkent: Fan, 2008. - 192 b.
8. Iskandarov M. Arxaizmlar va ularning semantik xususiyatlari // Til va adabiyot tadqiqotlari. - 2017. - № 4. - B. 33-39.
9. Кононов А.Н. Грамматика языка тюркских рунических памятников VII–IX вв. - Л.: Наука, 1980. - 256 с.
10. Mamatov A. O'zbek tilida o'zlashma qatlam masalalari // O'zbek filologiyasi. - 2019. - № 1. - B. 27-35.
11. Devon / Munis Xorazmiy. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1999. - 320 b.
12. Rahmonov N. O'zbek adabiy tilining shakllanish bosqichlari. - Toshkent: Fan, 2012. - 240 b.
13. Решетов В.В. Узбекский язык // Языки народов СССР. Т. 2. Тюркские языки. - М.: Наука, 1966. - С. 96–138.
14. Sodiqov Q. Tarixiy-etimologik tadqiqot metodlari // Filologik izlanishlar. - 2010. - № 2. - B. 18-25.
15. Tursunov U. O'zbek adabiy tili tarixi. - Toshkent: Universitet, 2006. - 280 b.
16. Yusupov E. Mumtoz matn leksikasining tarixiy tahlili // Tilshunoslik tadqiqotlari. - 2020. - № 5. - B. 41-48.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
  - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
  - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
  - 13.00.03 Maxsus pedagogika
  - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
  - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
  - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
  - 13.00.07 Ta'limda menejment
  - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
  - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
  - 07.00.00 Tarix fanlari
  - 19.00.00 Psixologiya fanlari
  - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
  - 02.00.00 Kimyo fanlari
  - 03.00.00 Biologiya fanlari
  - 09.00.00 Falsafa fanlari
  - 10.00.00 Filologiya fanlari
  - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №6(3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.